

Det industrielle Thy

– samspillet mellem industrialisering og samfundsudvikling i Thy 1850-2000

af Knud Holch Andersen

Industrisamfundets kulturarv er blevet et vigtigt satsningsområde i museums- og arkivverdenen, og 2007 er udnævnt til »industrikulturens år« med en lang række planlagte aktiviteter mange steder i Danmark. Redaktionen har bedt Knud Holch Andersen anlægge en Thy-vinkel på industrihistorien.

Grundlaget for artiklen er et forskningsprojekt, der blev gennemført af Museumsrådet i Viborg Amt i 2004.

Livet i det moderne Thy er noget af det mest industrialiserede, man kan forestille sig. Det er meget få af de utallige forbrugsvarer, der fylder vores dagligdag, der ikke er industrielt producerede. Samtidig er 26% af arbejdskraften beskæftiget i industrielle virksomheder. I Danmark som helhed drejer det sig kun om 15%. Desuden kan man konstatere, at landdelens traditionelt bærende erhverv, landbruget, i dag har udviklet en gennemindustrialiseret produktionsmåde med en ekstrem høj produktivitet pr. ansat.

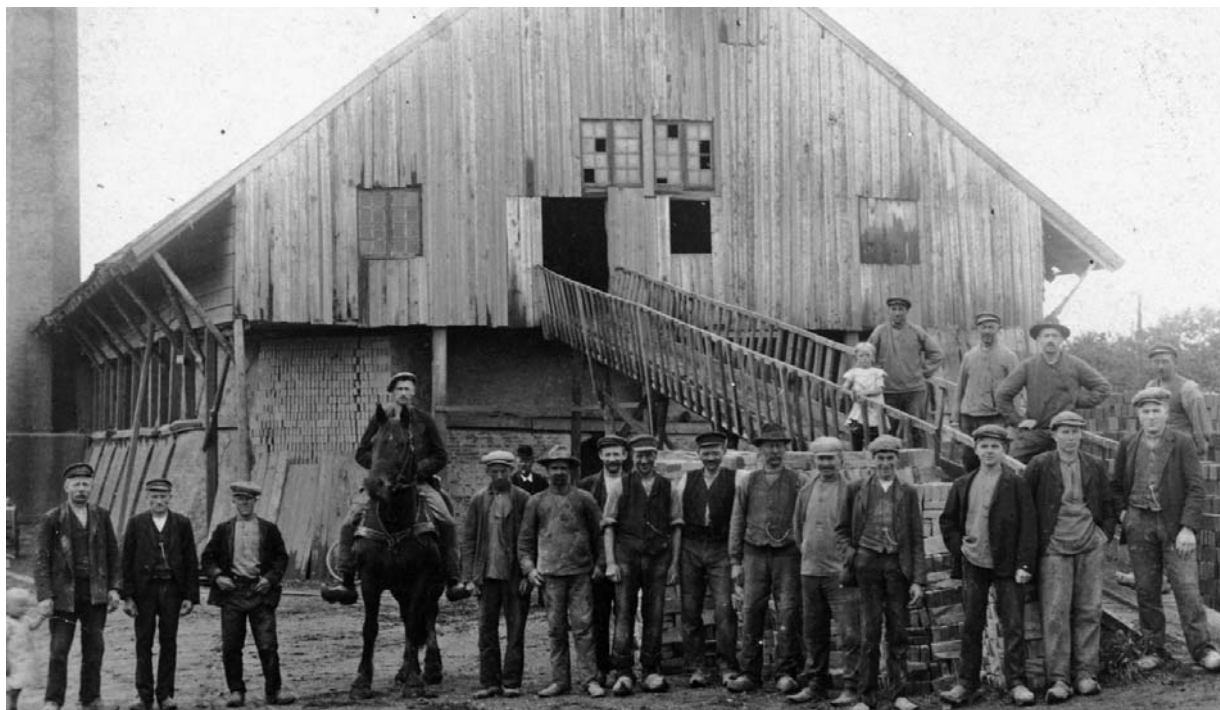
Set gennem historikerens briller er det den mest afgørende forandring, der har fundet sted i nyere tid. Og ret beset en meget overraskende udvikling. Havde man for blot to generationer siden præsenteret thyboerne for et sådant fremtidsscenario, var det næppe mange, der ville have troet på det.

Med afsæt i nutiden kan der med andre ord være al mulig grund til at beskæftige sig med den lokale industrihistorie. Men går man på opdagelse i den hundredårige række af historiske årbøger fra Thy, vil man opdage, at industrikulturen har fået en ganske stedmoderlig behandling. Den lokale kulturhistorie har traditionelt haft sin hovedinteresse i landsbyen og landbokulturen. De historiske sam-

fund og de kulturhistoriske museer kom til verden på et tidspunkt omkring 1900, da den agrare almuekultur var truet af den første bølge af industrialisering. Derved kom det industrielle gennem lang tid til at fremstå som det uhistoriske og dermed uinteressante. Det er vel samme logik, der netop i disse år, midt i globaliseringens dramatiske forandringsklima, får så mange til at besinde sig på den industrielle kulturarv.

Hensigten med denne artikel er at tegne hovedlinjerne i den udvikling, der har omformet det lokale samfund i industriel retning. Det bliver også historien om et stadigt mere intensiveret samspil med verden uden for Thy. For at få et blot nogenlunde holdbart afsæt for fremstillingen er man nødt til at opstille en definition på industriel produktion. Den mest enkle og holdbare er at udnævne en virksomhed med mindst fem arbejdere – eller seks ansatte i alt – til industri. Det er den statistisk anerkendte definition, men den har adskillige uheldige konsekvenser. Den medfører bl.a., at de små andelsmejerier, der netop producerede industrielle – lurmærkede – standardvarer, ikke kommer til at optræde som industrivirksomheder. Moderne landbrug bliver det heller ikke. Omvendt vil en større

Industri og erhverv i Thy

Landlyst Teglværk, 1913

håndværksvirksomhed let kunne udnævnes til industri. Industrihistorikeren bliver derfor nødt til at lempe sig frem og supplere den grundlæggende definition med andre kriterier, ikke mindst mekaniseringsgraden, produktionens organisation og principperne for afsætning af de færdige produkter.

Nøglebegrebet i industrialiseringsprocessen er »arbejdsdeling«. Gårdene i Thy har langt ind i 1800-tallet stort set været selvforsynende, og der har kun været et ganske svagt penge kredsløb med indtægter fra salg af korn, nogle stude eller heste og lidt ost eller smør. Udgifterne har så dækket skat til kongen, lidt til skole, kirke og fattigvæsen, samt reparationer hos smeden, noget salt og andre nødvendigheder, man købte i byen. Forhåbentlig blev der så et overskud til kistebunden. I overvejende grad var der tale om selvforsyning og bytteøkonomi. Knud Aagaard taler i sin topografi over Thy fra 1802 meget om thyboernes *vindskibelighed*, deres dygtighed

til at bruge hænderne og udnytte ressourcerne til sidste stump.

Udviklingen siden da er reelt historien om, hvordan det ene produkt efter det andet er blevet udskilt fra husholdningerne på landet og i byen og gjort til industrielle standardvarer. Produktionen på gårdene bliver specialiseret med salg og især eksport for øje, og i byen adskilles familieliv og arbejde i stigende grad. Derfor har industrialiseringen meget omfattende social- og kulturhistoriske følger med tilhørende nostalgi. Man kommer til at »dyrke« gamle dage, da man godt nok havde det hårdt, men hvor der også var mere sammenhæng og helhed – tror man i hvert fald.

En landlig råstofindustri

Under den thylandske muld gemmer der sig nyttige og nødvendige råstoffer som ler, kalk og grus. Bønderne har længe brændt teglsten

og hentet kalk til eget forbrug. E. Djørup taler i sin topografi fra 1842 om mere end 60 teglværker i Thy. Ved midten af 1800-tallet har flere af disse produktioner udviklet sig til egentlige industrier med afsætning til et større marked.

Det er en udvikling, der sikkert skal ses i sammenhæng med den økonomiske vækst, det voksende kornsalg til England havde sat i gang efter 1830. Der blev bygget mange nye stalde og stuehuse på landet, næsten alt nyt blev nu bygget med grundmur. Købstaden Thisted nød gavn af den øgede handel, og der blev råd til at bygge nyt, ikke mindst ville man gerne have teglsten på tagene for at mindske brandfaren.

O. J. Rawerts industrilister fra 1847 omtaler 16 teglværker med i alt 37 arbejdere i Hillerslev-Hundborg Herred. I Hassing-Refs Herred finder han 28 teglværker med i alt 31 arbejdere, og endelig i Han Herred 14 værker med 56 arbejdere.

Den første »officielle« danske industritælling fra 1855 bekræfter billedet af den betydelige teglproduktion. På Aagaards teglværk i Thisted Landsogn blev der af seks arbejdere produceret 100.000 mursten og et tilsvarende antal tagsten om året. I Nors producerede Hansens Teglværk 200.000 sten om året. I Hillerslev var der hele to industrier, der kombinerede tegl- og kalkproduktion.

Også i Sydthy var der en betydelig teglproduktion, bl.a. hos Chr. Sindberg i Heltborg, hvor 6 arbejdere producerede 200.000 mursten og 50.000 drænrør om året. P. B. Fabricius på Futtrupgaard nåede helt op på 350.000 mursten om året.

Her har vi vel det tidligste industrielle gennembrud i Thy, og det er et landligt fænomen, knyttet til lokaliseringen af råstofferne. I øvrigt var manglen på brændsel i det træløse Thy et alvorligt problem for både tegl- og kalkværkerne.

Den råstofbaserede industri fastholder en stabil position i den lokale industrihistorie. Fra 1860'erne vinder brugen af ringovne og dampmaskiner indpas, og der bliver tale om en koncentration på færre, større værker, som Landlyst Teglværk i Thisted landsogn og teglværker i Hurup, Helligsø, Ydby og Bedsted, der i mellemkrigsperioden hver havde omkring 20 ansatte. På kalkområdet udviklede især Thisted Kalkværk sig til en anseelig virksomhed. Den blev oprettet i 1896 ved en sammenslutning af et antal mindre kalkværker. Der blev i 1902 bygget en moderne type »Schackt-ovne«, der øgede produktionen væsentligt. Thisted kalkværk blev i de første årtier af 20. århundrede regnet for det største i Danmark og beskæftigede omkring 50 arbejdere.

En særlig niche udgør tørveproduktionen, der med de to verdenskrige fik et betydeligt opsving. Erhvervstællingen i 1935 omtaler hele 9 tørveproducerende industrier, hver med 6-8 arbejdere, bl.a. i Gjærstøl, Snedsted, Sperring og Hundborg.

En mønsterbryder

Medmindre råstofforekomst eller brugen af vandkraft talte specielt for det, vil man i ældre tid sjældent finde industrielle virksomheder uden for købstæderne. Med næringsfrihedsloven i 1857 blev der åbnet for muligheden, men det blev forsat regnet for praktisk og naturligt at etablere sig i købstaden.

Et sjældent eksempel på en industrivirksomhed, der går på tværs af det traditionelle mønster, er maskinfabrikken og jernstøberiet i Sundby, der omkring 1850 blev startet af smeden J. C. Svankjær fra Vilsund. Han tilbød landbrugsredskaber »såvel for bonden som for herremanden.« Svankjærs lille maskinfabrik optræder i industritællingen fra 1855 med 5 faste arbejdere, nogle løse og et

Industri og erhverv i Thy

Maskinfabrikken Thy.

barn. Han har ikke nogen dampmaskine, men bruger vindkraft som energikilde. I 1856 fik Svankjær tre års eneret for hele kongeriget på »kornkastere og rensmaskiner« og i 1857 fik han kongelig privilegium på også at fremstille støbegods, gryder, kakkelovne og komfurer. Virksomheden var i vækst, og i 1872 var der 11 ansatte, heraf tre løse arbejdere. Sundby Jernstøberi blev aldrig en stor fabrik, men holdt faktisk produktionen i gang til slutningen af 1980'erne. I de seneste år især dæksler til afløbsbrønde og riste m.v. til brug ved vejanlæg.

Købstad med en enlig dampmaskine

I 1855 havde England for længst udviklet store enorme industricentre som Manchester og Birmingham med kvalmende røg, social

elendighed og en enorm produktion for et stadigt voksende verdensmarked. Til stor undren og foruroligelse for besøgende fra kontinentet som f.eks. danske N. F. S. Grundtvig. I København havde Baumgarten og Burmeister i 1846 grundlagt den maskinfabrik, der i kommende generationer skulle levere et stort antal dampmaskiner og andet udstyr til danske industrier, og i en række provinsbyer blev der i 1840'erne etableret jernstøberier. Den industrielle »jernalder« var så småt ved at komme til Danmark.

I Thisted købstad var der endnu lidt stille. Men der var gang i en enkelt dampmaskine, der kunne yde fire hk. Den stod i en af byens meget få industrielle virksomheder, J.H. Werners Brændevinsbrænderi, der årligt producerede 330.000 potter brændevin til en værdi af 61.000 rbd. For at få alt det fra hånden havde Werner 10 faste folk i sit brød, suppleret med

et tilsvarende antal løsarbejdere fra tid til anden. Brændevinsbrænderiet blev i 1880 omdannet til A/S Thisted Dampmølle, én af byens solide industrivirksomheder langt op i 20. århundrede. Så der er industrihistorie bag rytterne i det moderne diskotek »Dampmøllen«, der nu befinder sig på samme sted.

Men det industrielle miljø i Thisted var overskueligt. Ud over brændevinsbrænderiet nævner fabriks- og industritabellerne fra 1855 kun tre virksomheder. Mest markant er F. C. Bendixsens Tobaksfabrik, grundlagt i 1834, hvor otte voksne arbejdere og fem børn årligt producerede 25.848 enheder, sikkert overvejende skråtobak. Industrietællingen i 1872 viser, at tobaksfabrikken har været i vækst. Antallet af arbejdere er fordoblet, og de har fået en dampmaskine til hjælp. Cigarfabrikationen blev omkring århundredskiftet overtaget af Damborgs tobaksfabrik i Nykøbing og i 1910

flyttet til København. Produktionen af røgtobak og kardus fortsatte til fabrikant Carl Bendixsens død i 1958.

Den anden virksomhed var helt i overensstemmelse med tidens trend et jernstøberi, grundlagt i 1843 og i 1854 overtaget af W. Bonne, der i nogle år havde været medarbejder på støberiet. En anden medarbejder var N. A. Christensen, der i 1853 drog til Nykøbing og startede det jernstøberi, der blev én af branchens sværvægttere. Støberiet beskæftigede otte arbejdere og en dreng. Der blev produceret 400 stk. støbegods på årsbasis til en værdi af 8.000 rbd. Det meste støbegods er formentlig efter god traditionel håndværkerskik blevet produceret på bestilling. I en årække gik det godt for Bonnes jernstøberi. I 1872 beskæftigede han 14 arbejdere, heraf to ufaglærte, og i 1864 installerede han en dampmaskine, der dermed blev nummer to i

Thisted havde flere bryggerier. Carocksminde Ølbryggeri.

Industri og erhverv i Thy

byen. Omsætningen var vokset til 15.000 rbd. Desuden havde fabrikant Bonne i 1865 oprettet en kradsuldsfabrik i en lagerbygning ved jernstøberiet med 29 arbejdere. Også her blev der opstillet en dampmaskine. Kradsuld var baseret på en omfattende kludeindsamling, og produktet blev afsat til papirfabrikation.

Den sidste industrivirksomhed i Thisted ifølge tællingen i 1855 var P. Halds skibsbyggeri ved den nyanlagte havn. Med fem »faste« og 10 »løse« arbejdere kan den lige kravle over den statistiske definition på en industrivirksomhed. Men industrialiseret skibsbyggeri har der nu næppe været tale om.

Status over den lille hengemte købstads industri ved midten af 1800-tallet bliver altså: brændevin, tobak og noget støbegods. Alt sammen formentlig afsat til byens egen befolkning og til oplandets bønder. Sammenlignet med udviklingen i en række andre købstæder, ikke mindst langs den jyske østkyst, har Thisted så absolut ikke førertrøjen på.

En købstad med rygende skorstene

I de sidste tre årtier af 1800-tallet bevægede industrialiseringen sig med raske skridt hen over det europæiske kontinent, eller rettere: den kørte på skinner i form af det stadig tættere jernbanenet, der nu omspandt Europa. Thisted blev hægtet på som et af kontinentets yderste led med åbningen af Thybanen fra Struer i 1882. Med Fjerritslevbanen blev der i 1904 også forbindelse mod øst. Verden var ikke længere helt så langt væk, som den tidligere havde været. Endnu mere afgørende var det måske, at også søvejen blev væsentligt forbedret. Først og fremmest med anlægget af Thisted Havn i 1841, men mindst lige så betydningsfuldt var det, at der i 1861 blev gravet en ordentlig kanal ved Løgstør, så større skibe kunne komme igennem, og at Vesterhavet

året efter gav udviklingen en håndsrækning i form af et nyt og større gennembrud på Aggertangen.

Indtil da havde problemet med skibsfart på Thisted faktisk været så alvorligt, at der var seriøse planer om at grave en kanal enten mellem Klitmøller og Thisted eller gennem Bygholm Vejle. Projektet var ikke mindst inspireret af den Suez-kanal, der var under bygning i disse år. Der blev – helt i tidens ånd – tænkt stort og globalt.

Trafiknet og industrialisering er tætforbundne kar. Med jernbane og havn, der bl.a. gav ruteforbindelse til Aalborg og København, havde den lille købstad faktisk fået ganske gode kort på hånden. Men for at få gang i det økonomiske kredsløb skal man jo også have en eftertragtet vare at sælge. Det havde Thisted sådan set ikke. Det havde derimod bønderne i Thy. Den traditionelle studeeksport, der jo kunne gå på egne ben, blev i 1840'erne suppleret med en stadig voksende korneksport, der gik gennem de store Thisted-købmænds lagre ved havnen. Da priserne på korn faldt drastisk fra midten af 1870'erne, netop på grund af industrialiseringen med jernbanenet i USA og Rusland og dampskibe over Atlanten, blev dyreholdet i form af køer, grise og høns udbygget, og bønderne satsede – med held – på eksport af især smør, æg og bacon, først og fremmest til de engelske morgen- og middagsborde.

Denne produktionsomlægning rummer i sig selv et stærkt element af industrialisering. Men det dynamiske landbrug stimulerede samtidig væksten i købstaden. Handel med oplandet havde sådan set gennem hele historien været det, der gav den lille isolerede købstad eksistensberettigelse. Men nu udviklede arbejdsdelingen sig for alvor. Pengeøkonomien greb om sig, og bønderne overlod det til byboerne at producere andet og mere end brændevin og skråtobak.

I perioden fra 1870 til 1895 steg industriens bidrag til den samlede bruttofaktorindkomst – dvs. produktionsresultatet – i Danmark fra 4% til 8%. Det er vanskeligt at afgøre, om Thisted helt fulgte dette mønster, men der kan i hvert fald iagttages en betydelig vækst både i antallet af industrivirksomheder og i deres størrelse. Men man må samtidig huske på, at den forbedrede kommunikation med omverdenen jo også har øget konkurrencen fra industrivarer, der blev produceret andre steder.

Som nævnt var tobaksfabrik og jernstøberi i en pæn vækst, og brændevinsbrænderiet blev til Thisted Dampmølle. Det lokale grundmateriale til industritællingen fra 1900

er desværre ikke blevet bevaret i Rigsarkivet, men en undersøgelse, baseret på borgerskabsprotokoller og andre kilder, kan dokumentere, at der har udviklet sig et lidt bredere spektrum af først og fremmest forbrugsorienteret industri i byen. Det gælder A/S Thisted Bryghus, der blev oprettet i 1899 af en kreds af borgere, der »*rettelig indså, at det var af stor betydning for by og omegn at få så mange industrivirksomheder som muligt knyttet til byen, og efter adskillige år med mere eller mindre held drevet arbejde er det nu efterhånden lykkedes at overtale befolkningen om det nyttige i dette formål.*« Sådan kommenterer læreren og museumsmanden P. L. Hald udviklingen i »Jyske Byer og deres Mænd« fra 1916.

By med industrielle skorstene. I midten uldspinderiet. Luftfoto af Thisted midtby i slutningen af 1950'erne.

Industri og erhverv i Thy

Koopmanns svineslagteri i Thisted. Administrationsbygningen.

G. Undén grundlagde i 1881 et uldspinderi i lejede lokaler. I 1892 blev det til en selvstændig fabrik, der blev udbygget i flere etaper frem til 1915.

Kort før 1900 havde Koopmann-koncernen etableret et svineslagteri på havnen. Thisted Andels Svineslagteri blev først oprettet i 1931. Desuden kan man registrere en maltefabrik, to ølbryggerier – ud over Thisted Bryghus – tre mineralvandfabrikker, en klædefabrik, fire farverier, en lingerifabrik, to møbelfabrikker, en konservesfabrik, tre bogtrykkerier, fire maskinfabrikker og sågar en cykelfabrik. Der har været status – og inflation – i ordet »fabrik«. Der skal nok lidt mere end god vilje til for at betragte de fleste af disse virksomheder som industrielle.

På det jernindustrielle område var der lidt drama i luften. Bonne havde i 1875 omdannet sit støberi til et interessentskab og omdøbt det

til »Bonnes Jernstøberi og Maskinfabrik«. Samtidig fik virksomheden en konkurrent i form af støberiet og maskinfabrikken »Thy« på Kastet. Det blev den nye fabrik, der fik overtaget i konkurrencen, og i 1882 var den simpelthen i stand til at overtage Bonnes jernstøberi. Den samlede virksomhed beskæftigede omkring 40 mand. Men selv om man satsede hårdt på maskiner og redskaber til egenes landbrug, gik det ikke alt for godt. Med skiftende ejere blev virksomheden holdt i gang til 1931.

I årtierne omkring 1900 var enhver købstads stolthed store skorstene, hvorfra der kvalmede tyk, sort røg. Jo flere jo bedre. Det var tegn på driftighed og udvikling. Thisted »skyline« var på ingen måde domineret af industrielle skorstene. Men de var synlige, også fordi man med omhu placerede de lidt større industrier så tæt ved havn og jernbane

Bonnes Jernstøberi

Maskinfabrik.

Pumper til alle Dybder,
Kakkelovne og **Komfurer** i alle Størrelser,
 Bygnings-, Stald- og Kjelder-**Vinduer**,
Kjærner til Haand- og Hestekraft, samt
Smørøltmaskiner,

Brændselbesparende Apparat

til Indsættelse i gamle og nye Komfurer, uden at disse behøve at nedtages, samt
alt andet Støbegods, der stedse have paa Lager til billige, bestemte Priser.

Thisted Amtsavis 13. juli 1878

Fabrikken „Thy“

anbefaler **Hestegange**, **Saamaskiner**, **Kjærneværker** i alle Størrelser, saavel med **Jandhjul** som **Kemfiver**, **Smørøltmaskiner** i flere Størrelser, **Meierigænder** (Fjords Princip) samt al **Slags Støbegods** til Bygninger, Vand- og Husbrug.

Thisted Amtsavis 5. marts 1878

Jernstøberier i skarp konkurrence, Thisted Amtsavis 15.03 og 13.07 1878. (Kilde: Erik Holm og Svend Sørensen: Udvikling i støbeskeen, 1981.

som muligt. Bortset fra jern og tobak har grundlaget været lokalt producerede råstoffer, og afsætningsmarkedet har overvejende været lokalt. Byen opfyldte sin traditionelle købstadsrolle, blot i en lidt udvidet udgave. Virksomhederne har været små, og der har ikke været basis for dannelsen af en industriel arbejderklasse. De ansatte har ganske givet følt sig som enten faglærte håndværkere med den status, det nu gav, eller ufaglærte daglejere.

Kommunale industrier

De kommunale »værker« udgør en ofte overset, men betydningsfuld vinkel på industrialiseringen i tiden omkring 1900. Måske er det, når det kommer til stykket, denne nye »produktion«, der har påvirket livsvilkårene aller mest og øget forskellen mellem land og by. Thisted fik sit kommunalt ejede gasværk allerede i 1883, og efterhånden som gasledningerne kom rundt, blev husmødres og tjene-

stepigers hverdag lidt lettere. Kloakering og vandforsyning rummer basale forbedringer af sundhed og livskvalitet. Selv om byrådet tøvede længe med at tage livtag med de store investeringer, og først under Første Verdenskrig blev der kloakeret i spredt fægtning rundt om i byen. Først i løbet af 1920'erne kom der gang i tilkobling af WC'er til kloaksystemet. Kommunal renovation fik byen i 1910

Den kommunale vandforsyning blev etableret med bygningen af det første vandtårn i 1906. Samme år blev der dannet et privat elværk, der i 1914 blev overtaget af kommunen. Noget tøvende og med en betydelig skepsis, for ikke at sige modvilje, blev købstaden klædt på til den sundhedstilstand og den bekvemmelighed, der kom til at høre det 20. århundrede til.

Den lurmærkede industrialisering

I den store europæiske sammenhæng er industrialisering tæt knyttet til urbanisering og vandring fra land til by. Det gælder også for Danmark. Men det er et helt afgørende særpræg for Danmark, at landbrugserhvervet i sig selv bliver en industriel dynamo og helt afgørende for landets valutaindtjening gennem generationer. De mange små andelsmejerier, der skyder op i de sidste to årtier af 1800-tallet, er kernetropperne i denne historiske proces. Det klassiske andelsmejeri er en udpræget industriel virksomhed i sin udnyttelse af teknologien: dampmaskine, centrifuge, smørkerne m.v., i sin organisation af produktionen og sin afsætning af standardvarer til fjerne markeder. Det industrihistoriske problem er sådan set kun, at det er småvirksomheder, der ikke bliver opsamlet i industritællingerne. Og så er kapitalgrundlag og ejerforhold jo helt anderledes end den gængse, industrielle kapitalisme. Andelsprincippet er et udslag af ti-

Industri og erhverv i Thy

dens politiske og sociale modsætning mellem land og by.

I Thy blev der oprettet omkring 20 mejerier, hvoraf kun ét var privatejet, nemlig »Pasteur« i Thisted. Endnu i 1960 var de fleste i drift, og et tæt netværk af daglige mælkeruter bandt den enkelte landmand sammen med mejeriet. Så slog stordriften igennem, og det private mejeri blev under navnet »Mejerigården« den eneste overlever.

Parallelt med andelsmejerierne fremmede moderniseringen af landbruget en række andre virksomheder som f.eks. smede og maskinværksteder, foderstofforeninger, byggehåndværk og meget andet, som med fordel kan etableres tæt på producenterne. Derfor kom den helt specielle danske variant af industrialiseringen ikke til at betyde en affolkning af landet, tværtimod.

Akkurat som nye byer skød op som paddehatte, da der blev lagt jernbaneskiner hen over den amerikanske prærie, fik Thy sin egen lille »frontier« i form af stationsbyer, der rummede en række af de servicefunktioner, landbruget havde behov for. Først med Thybanen fra 1882: Hurup, Bedsted, Hørdum, Snedsted, Sjørring. Og på den anden side af Thisted med Fjerritslevbanen fra 1904: Nors, Hillerslev, Østerild, Vesløs, Øsløs. Ofte holder den gamle landsby sig på afstand af al den ny foretagsomhed og bliver en mere værdig »kirkeby«, medens stationsbyen udvikler sig med en lille hovedgade, der gerne må lugte lidt af købstad. Der er da også et klart konkurrenceforhold mellem de nye stationsbyer og den gamle købstad.

Ud over mejerierne voksede der forskellige industrivirksomheder op i de nye stations-

Mejeriet Nordthy, Østerild, med kuske og personale i hvidt.

byer. Mest tydeligt i Hurup, der jo også ligger langt fra købstaden: en landbrugsmaskinfabrik, kendt for sine roeoptagere, og en vindmotorfabrik, der leverede en stor del af de stolte møller, der kom til at pryde bøndergårdene i et halvt århundrede. Desuden var der et savværk og et ølbryggeri. Snedsted havde ligeledes et ølbryggeri og en cementfabrik. Hørdum en mineralvandsfabrik.

Købstad i stagnation

Med den lidt forsigtige industrialisering i årtierne omkring 1900 havde Thisted udbygget sin klassiske position som leverandør af varer og tjenesteydelser til egnens landbrug. Thisted var en by i vækst, selv om den måtte dele lidt med de nye »opkomlinge« i form af stationsbyerne. Det er imidlertid en afgørende kendsgerning, at gennem det halve århundrede, der strækker sig fra Første Verdenskrig til omkring 1970, oplevede Thisted en meget svag industriel vækst. Måske kan man på nogle områder tale om en direkte industriel tilbagegang. Industritællingen i 1935 registrerede 23 virksomheder i Thisted Købstad. Industritællingen i 1948 nåede kun op på 16.

En del af forklaringen er formentlig, at det landbrug, der var helt afgørende for det lokale, økonomiske kredsløb, befandt sig i alvorlige kriser, først i 1930'erne og igen i 1950'erne og 1960'erne. De fleste industrielle virksomheder i Thisted har overvejende afsat deres produkter på det lokale marked. Samtidig havde industriprodukter fra det øvrige Danmark fundet vej til købmændenes og brugsforeningernes hylder. En stadig større del af forbruget blev i mellem- og efterkrigstiden prægede af industrielle mærkevarer, der blev markedsført landsdækkende. Men det var en udvikling, virksomhederne i Thisted ikke rigtigt havde del i.

En væsentlig nydannelse var Thisted Andelssvineslagteri, der efter oprettelsen i 1931

hurtigt kom til at beskæftige ca. 30 medarbejdere og dermed var på niveau med Koopmanns slagteri. Set fra et beskæftigelsessynspunkt var de to slagterier byens førende industrivirksomheder. Thisted Uldspinderi havde i 1920'erne været tæt på lukning, men blev i 1930 reddet af behjertet, lokal kapital. Uldspinderiet beskæftigede i 1935 13 arbejdere. Dette tal voksede til 42 i 1948. 1930'ernes toldbeskyttelse og krigsårenes varemangel gav den danske tekstilindustri betydeligt medvind. Det kom også til udtryk i Valdemar Smiths tekstilfabrik, oprettet i 1901, der i 1935 beskæftigede 20 arbejdere. Dette tal var vokset til 35 i 1948.

Bendixsens tobaksfabrik var flyttet væk fra Thisted. Maskinfabrikken Thy lukkede endegyldigt i 1931 efter flere genoplivningsforsøg. Thisted Bryghus holdt skansen med 14 medarbejdere. En tidstypisk nydannelse er A.P. Andersens autoværksted med 12 ansatte.

Thisted Margarinefabrik var oprettet i 1921 og kunne med 6 arbejdere godt og vel leve op til industristatistikens minimumskrav. Det samme gælder mejeriet Pasteur, oprettet 1917.

Så er der to trævarefabrikker og tre bogtrykkerier.

Der har fortsat været røg i nogle skorstene. Dampmaskinerne arbejdede støt videre og blev fodret med kul, koks, cinders eller tørv. Men praktiske og fleksible elmotorer vandt mere og mere indpas og har især været til stor fordel for de mindre virksomheder.

Den industrielle revolution i Thy

Når vi i dag med rette kan kalde Thy et industrisamfund, kan det næppe forklares med den forsigtige industrialisering frem til 1960'erne. Det er kun ret få virksomheder fra den ældre industrialisering, der har formået at overleve. Det gælder for Thistedes vedkom-

Industri og erhverv i Thy

Gammel industrikultur i fugleperspektiv: Havnens kullager, Dampmøllen og Smithson.

mende Thisted Bryghus, Thisted Maltfabrik, Dragsbæk Margarinefabrik og Thisted Andels-Svineslagteri.

Industristatistikken vidner imidlertid om en ganske kraftig industriel ekspansion. I 1948 var der 16 industrivirksomheder inden for den senere Thisted storkommunes område. I 1972 var tallet 32 og i 2004 56. Det samlede antal ansatte i disse virksomheder steg fra 427 i 1948 til 1325 i 1972. I 2004 beskæftigede i alt 56 industrivirksomheder i Thisted 4.279 medarbejdere.

Den industrielle revolution var ikke begrænset til Thisted. I Sydthy Kommune steg antallet af virksomheder fra 11-22 med 1245 ansatte og i Hanstholm, der i 1970 var et helt

Fra slagteriet i Thisted

Thisted's første planlagte industrikvarter ved Ringvejen i 1970'erne. Med det nye uddannelsescenter i baggrunden.

nyt bysamfund, var der i 2004 24 industrielle virksomheder med 731 ansatte.

I Thy som helhed kan man tale om en fordobling af antallet af industrivirksomheder fra 1972 til 2004. Samtidig er der blevet tale om virksomheder af en helt anden størrelse tidligere. Adskillige har over 500 ansatte, og et betydeligt antal har mellem 50 og 200 ansatte. Som nævnt i indledningen er 26% af egnens arbejdskraft ansat i industrivirksomheder.

Dermed er der skabt et samfund af en helt anden økonomisk og social karakter end det, der eksisterede ved indgangen til 1960'erne.

Som det oftest er tilfældet, når en mere dybtgående, historisk forandring indtræffer, kan man vanskeligt pege på en enkelt årsag. Der er tale om et samspil af omstændigheder, der åbner for nogle muligheder, næppe mange havde forudset.

Østdanmark havde allerede fra slutningen af 1950'erne oplevet en kraftig industrialisering med fuld beskæftigelse og store lønstig-

ninger til følge. Thy blev i denne sammenhæng betragtet som et marginaliseret område, en »arbejdsløshedso«, der højst kunne håbe på en voksende turisme. I en vis forstand var det den manglende udvikling, der blev den store chance. De østdanske industrier søgte i stigende grad mod områder med stabil reservearbejdskraft og lave lønninger, akkurat som industrien i 1990'erne søgte mod Østeuropa og senere mod Asien. Det blev en proces, der kom til at forandre Danmark ganske meget.

Udviklingen blev støttet af lovgivningen om egnsudvikling fra slutningen af 1950'erne, der ydede direkte støtte til virksomheder, der søgte mod vest. Thisted Købstad i samspil med Thisted Erhvervsråd havde et veludviklet blik for mulighederne i den nye lovgivning og støttede processen på en dygtig måde. Derved blev Thisted en af de jyske byer, der fik aller mest gavn af de statslige støttemillioner. Den samlede støtte er blevet beregnet til omkring

Industri og erhverv i Thy

Ries Konfektion. Det førstoptførte kommunale industrihus. Ca. 1965.

80 mio. kr., og der blev skabt 20 nye virksomheder.

Blandt de udflyttede virksomheder var Coloplast, Oticon, Hellesens Batterifabrik og Joran Bor. Store veletablerede virksomheder, i flere tilfælde med koncernledelse i København. De bragte en hel ny industrikultur med sig og skabte særdeles mange arbejdspladser, ikke mindst til ufaglærte kvinder.

Parallelt med denne udvikling voksede et antal lokale virksomheder op – ofte med udgangspunkt i en traditionel håndværksvirksomhed og ofte i et mindre bysamfund – og blev til gedigne industrivirksomheder. Det gælder maskinfabrikkerne i Sjørring, Thorsted og Hillerslev. Det gælder møbelfabrikkerne i Nors og i Thisted f.eks. maskinfabrikken Cimbria med korntøringsanlæg som speciale.

Branchemæssigt blev der tale om en betydelig spredning, men den gamle tekstilindustri forsvandt. Den traditionelle tilknytning til lokale råstoffer levede dog videre i form af Tican, andelssvineslageriet, der uafbrudt har beholdt førertrøjen som egnens største virksomhed, Thisted Maltfabrik og det hæderkronede Thisted Bryghus.

1970'ernes industrielle revolution skabte et helt nyt økonomisk kredsløb. Indtil da havde købstaden levet af sit opland, først og fremmest baseret på landbrugserhvervet. Den ny økonomi byggede på en eksportrettet industri, der sådan set kun var knyttet til egnen på grund af behovet for arbejdskraft. Det stadig mindre antal landbrug bidrog til den globale eksportøkonomi, men beskæftigede kun ganske få procent af arbejdsstyrken.

Thy blev et lønmodtagersamfund M/K. 1970'ernes industrialisering rummede en kønsrollerevolution. Mange af de nye fabrikker efterspurgt især slanke kvindehænder. I løbet af 1970'ernes første fem år voksede antallet af beskæftigede på arbejdsmarkedet i

Thisted's nye industrikvarter ved Aalborgvej med Joran Bor i forgrunden. 1985.

Oticons nye fabrik i Tilsted, 1973.

Thisted Kommune fra 12.000 til 15.000. En del var mænd, der tidligere havde været selv-erhvervende, men en betydelig del var kvinder, der hermed kom på arbejdsmarkedet for første gang. Og blev der.

Anlægget af Hanstholm Havn indgår også i samspillet af vækstfremmende faktorer. Der var store forventninger til byudviklingen, og mange mente, den ny havneby ville sætte Thisted skakmat. Det blev på ingen måde tilfældet. Der udviklede sig nogle maskinindustrier i tilknytning til fiskerierhvervet og især fabrikker til forarbejdning af fisk. Fiskerierhvervets vanskeligheder har imidlertid sat grænser for væksten. Beskæftigelsen kulminerede med omkring 900 ansatte i midten af 1980'erne. I 2004 var antallet mere end halveret.

Sydthy Kommune har gennem hele perioden leveret arbejdskraft til industrialiseringen

i Thisted. Samtidig har især Hurup haft sin egen industrielle vækst. Allerede i 1960'erne var madrasfabrikken HUMA, skofabrikken N. K. P. Sko og Hurup Andelssvineslagteri betydelige virksomheder, og i 1970'erne kom der adskillige nye til, bl.a. Hurup Møbelfabrik, Stobi og H. K. Konfektion. Specielt fra midten af 1990'erne fik området et særligt industrieventyr knyttet til træindustri, først og fremmest vinduesfabrikken IdealCombi, der i løbet af få år med gazelle-spring blev en af egnens største virksomheder.

Den industri, der bærer samfundsudviklingen i det moderne Thy, er på flere måder et meget diskret fænomen. Der er ingen rygende skorstene, ikke nogen nævneværdig støj. Arbejderne kommer ikke strømmende i træsko og arbejdstøj fra nærliggende boligkvarterer. Der er tale om lave, velproportionerede bygninger med plæner omkring, diskret placeret

Industri og erhverv i Thy

Joran Bor, Anton Schulz ved drejebænken, 1973.

i planlagte industrikvarterer. Med bilen som det altdominerende transportmiddel kan arbejdsstyrken fortsætte med at bo i de lokalsamfund, hvor de har deres tilknytning, og på mange måder fortsætte en livsform, der ikke behøver at lade sig styre af den industrielle arbejdsdag. Turisten, der besøger Thy, kan med lethed fastholde illusionen af at befinde sig i et lidt tilbagestående samfund med bondegårde, landsbyer og fiskerlejer, hvor alt er som i de gode, gamle dage.

Knud Holch Andersen

Født 1945. Cand. mag. i historie og dansk. Lektor ved Thisted Gymnasium & HF. Forfatter til flere lokalhistoriske bøger.

Materialegrundlag:

Grundlaget for denne artikel er især rapporten: »*Den industrielle udvikling i Viborg Amt 1850-2004*« med tilhørende CD-Rom, der rummer et omfattende talmateriale. Rapporten er resultatet af et forskningsprojekt, der med støtte fra Museumsrådet i Viborg Amt og Kulturarvsstyrelsen blev gennemført i 2004. Undersøgelsen

blev gennemført af en historikergruppe, bestående af Susanne Overgaard, Morslands Historiske Museum, Brian Wiborg, Fjandbo Arkivet (nu Industrimuseet i Horsens) og Knud Holch Andersen, Thisted Gymnasium & HF. Rapport og CD-Rom kan lånes på museer og arkiver i Viborg Amt.